

Ф.Х.Рахимов
Юридик фанлар доктори

МАМЛАКАТ ИҚТИСОДИЁТИНИ ЮКСАЛИШИ БАРҚАРОРЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ ОМИЛИ

Мустақилликка эришиш арафасида ва унинг дастлабки йилларида Собиқ Иттифоқнинг барча республикалари каби Ўзбекистонда ҳам иқтисодий вазият жуда мушкул аҳволда эди. Корхона ва ташкилотлар, заводлар ва фабрикалар, қишлоқ хўжалиги бутунлай инқироз ҳолатига келганди.

Аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш ҳам муаммога айланган, савдо пештахталари бутунлай бўшаб қолганди. Иқтисодиётда бошқарувни нотўғри ташкил этилганлиги, давлат томонидан уни планлаштириш, таъминлаш, давлат мулкнинг ҳимояси ва унинг шахсий мулкдан устунлиги каби кўплаб талаблар айнан иқтисодиётнинг ривожланишига жиддий тўсиқ сифатида шаклланди. Шу каби молиявий қонунчиликларни бир томонламалиги, мулкдорликни яқка ҳокимлиги, мулкдорлар синфини шаклланишига тўғаноқ бўлаётган ҳолатларни бартараф этиш масалалари мамлакатимизда жуда кўплаб тадбирларни амалга оширишни тақозо этарди. Тизимли равишда, босқичма-босқич бозор муносабатларига ўтилиши мамлакатда иқтисодиётни ривожланиб боришига асос бўлди. Жаҳон молиявий инқирози даврида Ўзбекистон Республикаси Президенти раҳбарлигидаги молиявий ва иқтисодий сиёсатни ўта асосли ва тўғри эканини тасдиқлади. Мамлакат иқтисодий бўҳронлардан талофатсиз ва қийинчиликсиз ўтди дейишимизга тўлиқ асослар мавжуд.

Ижтимоий муносабатларнинг жамиятимиз учун мутлақо янги асослари пайдо бўлиб, хусусий мулк ва кўп укладли, дунё сари юз тутган очиқ иқтисодиётни ривожлантириш чоралари кўрилди.

Бозор иқтисодиётининг мавжудлиги, мулкчиликнинг турли кўринишларини амалда бўлиши, уларнинг тенглиги ва ҳимояланиши, эркин жамиятнинг асосларидан ҳисобланади. Албатта, бу жараёнларда мамлакатда тадбиркорликка берилган ва берилаётган эътиборни алоҳида таъкидлаш жоиз.

Давлатимизда олиб борилаётган иқтисодий ислохотлар, қишлоқ хўжалиги тизимини бошқаришнинг янги услублари, мулкдорлар синфининг пайдо бўлиши бунинг барча-барчаси аҳоли турмуш шароитини яхшилашга қаратилгандир.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган иқтисодиётдаги изчил ислохотлар Ўзбекистоннинг салоҳиятини дунёга танитди.

Ўзбекистонда олиб борилаётган барча жабҳалардаги ислохотлар уйғунлиги, мамлакатни нафақат иқтисодий инқирозлардан олиб чиқа олди, балки, дунёнинг санокли давлатлари қаторида бу даврда ривожланиш, иқтисодий юксалишга эришди. Ўзбекистонда макроиқтисодий барқарор-ликни ва иқтисодиёт ўсишининг барқарор юқори суръатларини сақлаб қолиш таъминланаётганлигини қайд этиш лозим. 2013 йилда амалга оширилган иқтисодий ислохотлар мамлакатимиз ялпи ички маҳсулоти 8 фоизга ўсишига, sanoat маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини 8,8 фоизга, қишлоқ хўжалигини эса 6,8 фоизга ўсишига олиб келди. Давлатимизнинг иқтисодий салоҳиятини юксалиб бориши мамлакатда

ижтимоий соҳага йўналтирилган харажатларни йилдан йилга ошириб боришига имконият яратилмоқда. Бу эса албатта мамлакат аҳолисини барча соҳалардаги каби ижтимоий йўналишдаги ҳуқуқларини янада самарали ҳимоя қилишга олиб келяпти. Ўтган йилда давлат бюджети харажатлари таркибида ижтимоий соҳага сарф этилган маблағлар умумий харажатларнинг 59,3 фоизини ташкил этди.

Энг ривожланган давлатларнинг ҳам бугунги иқтисодий қийинчиликлар даврида ижтимоий соҳага йўналтирилган ажратмаларининг миқдори бу даражада бўлиши дарғумон.

Дунёнинг аксарият мамлакатларида иқтисодий ўсиш суръатлари сезиларли равишда тушиб кетган, инқирозга юз тутган, ишлаб чиқариш пасайган бир вақтда Ўзбекистонда бундай натижаларга эришиш барчанинг эътирофига сазовор бўлмоқда. Албатта, мамлакат иқтисодиётини ривожланишида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг роли ва ўрни алоҳида таъкидлаш лозим. Республика Президентининг алоҳида эътибори остида бўлган тадбиркорлик ҳаракатини қўллаб қувватлаш сиёсати натижасида фақатгина ўтган йили мамлакатда 26 мингдан зиёд кичик бизнес субъекти ишга тушди. Мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотининг қарийб 55,8 фоизи ани шу соҳада ишлаб чиқарилмоқда. Республикаимиз Президентининг таъбири билан айтганда “кичик бизнес шаклан кичик бўлишига қарамасдан, иқтисодиётимизни барқарор ривожлантириш, аҳолини иш билан таъминлаш муаммосини ҳал этиш ва ҳалқимиз фаровонлигини юксалтиришда тобора катта роль ўйнамоқда.”

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини ривожлантиришга мамлакатда барча ташкилотларнинг биргаликдаги ҳаракатлари, шу жумладан, прокуратура органларининг уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасида амалга оширилган ишлари ўз самарасини беряпти. Барқарор даромад манбааларига эга бўлишлари учун фуқароларимизга кенг шароитлар яратилган. Кичик бизнес ва тадбиркорлик билан шуғулланиш имконияти чексиз ва барча қонуний шароитлар яратилган. Ҳозирги кунда мамлакатимизда иш билан банд аҳолининг 75 фоизидан ортиғи кичик бизнес ва тадбиркорлик билан шуғулланмоқдалар.

Тадбиркорларнинг бозор иқтисодиётининг асосини яратувчи сифатидаги ўрнини бирон бошқа тузилмалар билан таққослаш қийин.

Ривожланган давлатларнинг барчасининг иқтисодиётининг пойдеворини кичик бизнес ва тадбиркорлар синфи ташкил этади. Шу туфайли прокуратура органлари ходимлари мамлакат иқтисодиётини мустаҳкамлаш йўлида қонун доирасида тадбиркорларни ҳуқуқларини ҳимоя қилиш чораларини кўрмоқдалар. Шу билан бирга ҳақиқий тадбиркорларнинг умумий ишига соя солаётган сохта тадбиркорларга нисбатан ҳам чора кўриш таъминланаяпти.

Айрим сохта тадбиркорларнинг ноқонуний фаолият юритишларини олдини олишдаги асосий мақсадларимиздан бири, бу қонуний фаолият юритаётган тадбиркорларни ҳуқуқларини ҳимоя қилишдан иборат.

Бунда прокурорлар ноқонуний фаолият юритаётган хўжалик юритувчи субъектлар, тадбиркорлар, қонунни четлаб ўтиб солиқ тўламаслик, рўйхатдан ўтмасдан, лицензиясиз фаолият юритиш, касса аппаратларидан

фойдаланиш қоидаларини бузиш, ноқонуний товар олиб кириш ва шу каби ҳуқуқбузарликлар содир этиш оқибатида қонуний фаолият юритаётган тадбиркорларнинг нормал иш фаолиятига жиддий путур етказишларини олдини олиш масаласига алоҳида эътибор беришмоқда. Ноқонуний фаолият юритаётган “сохта тадбиркор” нарх-навоининг фарқи жихатидан қонунга итоаткор тадбиркорнинг ҳуқуқларини бузиб рақобатбардошлик қобилиятини сусайтиради. Шулардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, қонуний фаолият юритаётган тадбиркорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда сохта тадбиркорларга нисбатан қўлланиладиган жиноий-ҳуқуқий таъсир чораларини нормаларини ўз вақтида ва тўғри қўллаш катта аҳамиятга эга.

Шуларни назарга олиб, прокуратура ходимлари энг аввало, ноқонуний фаолият юритаётган тадбиркорларни аниқлаш ва уларга чора кўриш орқали қонуний тадбиркорликни ривожланишига шароит яратишга ўз ҳиссаларини қўшиб келмоқдалар.

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш жараёнида ноқонуний ҳаракатлар содир этган, шунингдек, сохта тадбиркорлик билан шуғулланиб қонунни бузган шахсларга нисбатан қўлланиши мумкин бўлган жиноий-ҳуқуқий таъсир чораларини белгиланган.

Ушбу жиноятлар тоифасига Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битимлар тузиш, валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш, сохта банкротлик, банкротликни яшириш, божхона тўғрисидаги, монополияга қарши қонун ҳужжатларини бузиш, солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш, бюджет интизомини бузиш, савдо ёки воситачилик фаолияти билан қонунга хилоф равишда шуғулланиш, савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш, фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш каби ўндан ортиқ жиноятлар киради.

Прокуратура ходимлари айрим ҳолларда бюрократик тўсиқларни енга олмасдан рухсатсиз, қонуний расмийлаштирилмасдан фаолият юритаётган тадбиркорларни аниқлаганларида, уларни фаолиятига тўлиқ чек қўйиш эмас, балки, фаолиятларини қонуний асосларда давом эттиришга ёрдам беришмоқда. Бунда, ушбу тадбиркорларнинг қонунга итоаткорлиги, унга ҳурмат ва бўйсунлишларини таъминлаш, уларни фаолиятларига қонуний тус бериш билан бирга, қўшимча ишчи ўринлари очилишига, уларни оиласига даромад келишига, бюджетга солиқлар тушишига амалий чора кўрилган бўлади.

Назорат органларининг айрим ходимлари, мансабдор шахслар, тадбиркорларнинг қонуний фаолиятларига ёрдам бериш, уларни қўллаб қувватлаш ўрнига, қонуний фаолиятларига ҳар хилдаги тўсиқлар қўйиш ҳаракатларини содир этиш ҳолатлари ҳам учраб турибди. Ҳақиқатан прокуратура органлари томонидан ўтказилаётган текширишларда айрим жойларда назорат ва бошқа органлар ходимлари тадбиркорларнинг қонуний фаолиятларига асоссиз аралашиш, унга тўғаноқ бўлиш каби кўплаб ноқонуний ҳатти-ҳаракатлар содир этилаётганликлари аниқланмоқда. Хусусан, биргина 2014-йилнинг 9 ойи мобайнида назорат ва ваколатли органлар ходимлари томонидан 2760 та тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқларини бузганлик ҳолатларига йўл қўйганликлари аниқланди. Прокуратура органлари тадбиркорларнинг ҳуқуқларини бузишга йўл қўйган мансабдор шахсларни

содир этган ҳатти-ҳаракатларининг моҳиятига қараб жавобгарликка тортиш масалаларини қўйдилар. Кўрсатилган қонунбузарликларни содир этганликларни учун 875 нафар шахс интизомий, маъмурий ва моддий жавобгарликка тортилди, 116 нафар мансабдор шахс эса қонун бузилишига йўл қўймаслик ҳақида расман огоҳлантирилди. Таъкидлаш лозимки, шахсан мамлакатимиз раҳбари томонидан тадбиркорларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, уларни қўллаб-қувватлаш, ҳар хилдаги имтиёзлар белгилаш билан боғлиқ чора-тадбирларни кўраётганлиги билан бирга, айрим ваколатли органлар ходимлари тадбиркорлар ҳуқуқларини кўпол равишда бузишга йўл қўяётганликлари аниқланмоқда. Бундай қонунбузарликлар аниқланган барча ҳолатларда прокуратура органлари томонидан тегишли, ҳатто айбдорларга нисбатан жиноят ишлари қўзғатиш чоралари ҳам кўриломоқда. Фақатгина жорий йилнинг 9 ойида тадбиркорларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини кўпол равишда бузилган ҳолатлари аниқланганлиги юзасидан 80 та жиноят иши қўзғатилди. Ушбу жиноят ишларининг таҳлили шуни кўрсатадики, қонунбузилишларга тадбиркорлар билан бевосита фаолияти юзасидан шуғулланадиган деярли барча органларнинг ходимлари йўл қўймоқдалар. Тадбиркорлик билан боғлиқ аризаларни кўриб чиқиш бўйича мурожаатларга совуққонлик билан қараш ҳали ҳамон давом этмоқда. Масалан, Андижон вилояти Булоқбоши туман ер ресурслари ва давлат кадастри бўлими мансабдор шахслари томонидан “Ғайратбек Машраббоев” фермер ҳўжалиги бошлиғи И. Жўлаков ва яна 11 нафар фуқороларнинг тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш учун ер майдони ажратиш бериш ҳақидаги аризалари кўриб чиқилмаган. Ушбу ҳолат юзасидан Ўзбекистон Республикаси ЖКсининг 144-моддаси билан жиноят иши қўзғатилган. Бундан ташқари, Бухоро вилояти Ғиждувон тумани ҳокимининг биринчи ўринбосари В. Исмоилов 8 нафар яқка тартибдаги тадбиркорларнинг савдо дўконлари ажратиш ҳақидаги мурожаатларини кўриб чиқиш муддатларини узрли сабабларсиз бузган. Шу сабабли ушбу мансабдор шахс маъмурий жавобгарликка тортилди. Айрим ваколатли органлар вакиллари, мансабдор шахслар хизмат вазифаларига кирадиган ишларни бажариб бериш эъзига тадбиркорлардан пора талаб қилиш ҳолатлари ҳам йўқолган эмас. Масалан, Андижон вилояти Улутғор тумани архитектура ва қурилиш бўлими бошлиғи О. Матмусаев фуқаро Ш. Атаходжаевдан савдо дўкони қуриш учун лойиҳа – смета ҳужжатларини тайёрлаб бериш эъзига 3000 АҚШ доллари талаб қилиб олган. Ушбу қилмиш учун О. Матмусаев жиноий жавобгарликка тортилган.

Мамлакатимизда тадбиркорликни кенгайтириш мақсадида ҳудудларда бўш ётган ва фойдаланилмаётган давлат объекларини талабгорларга ҳатто “ноль” қийматида сотиш ёки ижарага бериш йўллари ҳам қўлланилмоқда. Бу ҳолатдан ҳам ўз ғараз мақсади йўлида фойдаланишни кўзлаганларнинг учраши, оғир жиноят содир этиш билан бирга, давлатимизнинг тадбиркорликни ривожлантиришга оид сиёсати қарши эканлигини таъкидлаш лозим. Айниқса бундай қонунбузарликларни юқори лавозимда, айнан тадбиркорликни ривожлантиришга маъсул бўлган шахслар томонидан содир этилишини тушуниш қийин. Масалан, Давлат рақобат қўмитасининг Бухоро вилоят

худудий бошқармаси бошлиғи ўринбосари Ж. Хасанов ва бошқарманинг аукцион савдолари назорат қилиш шубҳаси мудири М. Асадовлар “Ўзнефгазалоқа” корхонасига тегишли омборхона ва ёрдамчи биноларни хусусийлаштириш мақсадида ўтказилган аукцион савдоларида ғолиб чиқиш эвазига якка тартибдаги тадбиркор И. Низомовдан 14 минг АҚШ доллари пора тариқасида олганлар.

Тадбиркорларнинг қонуний фаолият юритишларига тўсиқ бўлиш, уларни ривожланишига йўл бермасликни ҳар бир ҳолати прокуратура органлари томонидан кескин чоралар кўриш йўллари билан бартараф этилмоқда.

Аннотация: мақолада муаллиф Ўзбекистон Республикасида изчиллик билан амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар ҳамда уларнинг ҳуқуқий асосларини таҳлил қилган. Шунингдек, муаллиф мазкур иқтисодий ўсишлар жараёнида прокуратура органлари вазифалари ва амалга ошираётган фаолиятини кўрсатиб ўтган. Хулосада муаллиф иқтисодий ислохотлар яна давом этиши, бунда ҳуқуқ ва манфаатларнинг таъминланиши муҳим эканлигини баён қилган.

Калит сўзлар: иқтисодиёт, тадбиркорлик, ҳуқуқ ва манфаатлар.

Аннотация: в статье автор анализирует проводимые в Республике Узбекистан экономические реформы и их правовую основу, а также, показал роль и деятельность прокуратуры в обеспечении законности в проводимых экономических реформах. В заключении автор указывал на актуальность дальнейшего развития экономики и системы защиты прав и интересов субъектов данной сферы.

Ключевые слова: экономика, предпринимательство, право и интересы.

Annotation: In the article the author analyzes economic reforms which are carried out in the Republic of Uzbekistan and their legal basis. Also, the author showed a role and activity of prosecutor's office in law enforcement in the carried-out economic reforms. In the conclusion the author pointed to relevance of further development of economy and system of protection of the rights and interests of subjects of this sphere.

Key words: economy, business, right and interests.

Н.Пулатова

ТДЮУ катта илмий ходим-изланувчи

АДОЛАТЛИ СУД ҲУЖАТЛАРИНИНГ ҚАБУЛ КИЛИНИШИНИ ТАЪМИНЛАШДА ҲУҚУҚИЙ ОНГНИНГ ЎРНИ

Ҳозирги кунда Ўзбекистон ҳуқуқий демократик давлат барпо этиш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш йўлидан кетмоқда. Ҳуқуқий давлат қуриш – халқимизнинг энг эзгу мақсадидир. Мустақиллик йилларида мамлакатимизда иқтисодий, сиёсий, маънавий ва ижтимоий соҳаларда асрга татигулик салмоқли ишлар амалга оширилмоқдаким, бу ислоҳий ўзгаришлар жамиятимизни ҳуқуқий давлат сари тобора яқинлаштирмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 12 ноябрдаги қўшма мажлисидаги маърузасида баён этилган “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси”да мамлакатимизни демократик янгиланишнинг бугунги босқичдаги энг муҳим йўналишларидан бири бу – **қонун устуворлиги ва қонунийликини мустаҳкамлаш, шахс ҳуқуқи ва манфаатларини ишончли ҳимоя қилишга қаратилган суд-ҳуқуқ тизимини изчил демократлаштириш ва либераллаштиришдан** иборатдир. Бир сўз билан айтганда, юртимизда ҳуқуқий давлат асосларини янада такомиллаштириш ва **аҳолининг ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш биз учун ҳал қилувчи вазифа бўлиб қолмоқда**¹ деб таъкидланган. Халқаро банкнинг маълумотларига кўра Ўзбекистонда аҳолининг саводхонлик даражаси бўйича 99,7%² дунёда энг юқори кўрсаткичлардан бирини кўрсатди. Аҳолининг ҳуқуқий саводхонлик кўрсаткичини ҳам шу даражага кўтариш мақсадида Республикаимизда босқичма-босқич ҳуқуқий ислохотлар ўтказилмоқда.

Суд қарорлари аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришда муҳим роль ўйнайди. Ҳар бир фуқаронинг ҳуқуқий маданияти нафақат қонунларга қатъий риоя этиши, балки судлар томонидан шу қонунни амалиётга татбиқ этиб, чиқариладиган қарорларга нисбатан бўладиган муносабатда ҳам намоён бўлади.

Ҳуқуқий онгнинг таркибий қисми бўлган ҳуқуқий руҳият бу инсонларнинг амалдаги қонунлар, ҳуқуқий нормалар, давлат - ҳуқуқий институтлар фаолияти ҳақидаги ва уларнинг аслида қандай бўлиши кераклигига оид ҳис - туйғулари, ички руҳий кечинмалари мажмуидир. Шу боис, ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятнинг шаклланишига турли хил омиллар таъсир этади, унинг шаклланиш йўналишини белгилаб беради.

Ҳуқуқий онгга таъсир этувчи омиллар ичида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, судларнинг фаолиятида инсон ҳуқуқларига ҳамда қонунийликка риоя этилиши, инсонпарварлик даражаси каби кўрсаткичлар ҳал қилувчи роль ўйнайди. Масалан, бирон - бир янги

¹ Каримов И.А. Демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш – мамлакатимиз тараққиётининг асосий мезонидир. –Т. 19. –Т.: Ўзбекистон, 2011. – Б.53

² О проводимых в Узбекистане мерах в области развития народного образования//<http://jahonbews.uz>